

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ВАЛЬДОРФСЬКІЙ ШКОЛІ

© Демченко Я. М., 2015
<http://orcid.org/0000-0001-8441-3512>

У статті висвітлено особливості формування мотивації навчання молодших школярів, що базуються на загальнопедагогічних ідеях та підходах до розвитку особистості у вальдорфській педагогіці (ідея цілісної організації людини та ідея природовідповідності навчання і виховання). Зазначено, що метою виховання у вальдорфській школі є підготовка умов для вільного розвитку особистості. З'ясовано, що для успішного формування мотивації навчання молодших школярів навчально-виховний процес повинен базуватися на реальному пізнанні дитини спираючись на її вікові потреби (необхідність опори на авторитет учителя, образне мислення та потреба в активній діяльності) та враховуючи індивідуальні особливості (темперамент, конституція, характер) кожного учня. Підкреслено, що головну роль у формуванні мотивації дітей молодшого шкільного віку відіграють емоції та почуття.

Ключові слова: мотивація, формування мотивації, навчання, молодші школярі, вальдорфська педагогіка.

Демченко Я. М. Особенности формирования мотивации учены младших школьников в вальдорфской школе.

В статье отражены особенности формирования учебной мотивации младших школьников, которые базируются на общепедагогических идеях и подходах к развитию личности в вальдорфской педагогике (идея целостной организации человека и идея природосоответствия обучения и воспитания). Отмечено, что целью воспитания в вальдорфской школе является подготовка условий для свободного развития личности. Выяснено, что для успешного формирования мотивации обучения младших школьников учебно-воспитательный процесс должен базироваться на реальном познании ребенка опираясь на его возрастные потребности (необходимость опоры на авторитет учителя, образное мышление, потребность в активной деятельности) и учитывая индивидуальные особенности (темперамент, конституция, характер) каждого ученика. Подчеркнуто, что главную роль в формировании мотивации детей младшего школьного возраста играют эмоции и чувства.

Ключевые слова: мотивация, формирование мотивации, обучение, младшие школьники, вальдорфская педагогика.

Demchenko Y.M. Features of forming of motivation for learning of primary school students at Waldorf school.

In the article the features of forming motivation for learning of primary school students, based on general pedagogical ideas are reflected and approaches to the development of personality in Waldorf pedagogics (idea of integral organization of a man and idea of nature accordance studies and education). It is marked that the purpose of education at Waldorf school is the preparation of conditions for free development of personality. It is found out that for the successful forming motivation for learning of primary school students educational process must be based on the real cognition of a child leaning against his age-related needs (the need of support on authority of a teacher, creative thinking, the need of activity) and taking into account the individual features (temperament, constitution, character) of every student. It is underlined, that a leading role in forming of motivation for learning of primary school students at Waldorf school is played by emotions and feelings.

Key words: *motivation, forming of motivation, studies, primary school students, Waldorf school.*

Постановка проблеми. Першочерговим завданням сучасної освіти є розвиток інтересів і здібностей кожної дитини та формування її активної позиції у процесі пізнання навколишнього світу.

Підвищення рівня внутрішньої активності людини безпосередньо пов'язане з проблемою стимулювання мотивації діяльності. Саме мотивація сприяє активності особистості, її здатності перетворювати навколишній світ.

Актуальність педагогічного забезпечення ефективного формування навчальної мотивації дитини підвищується у зв'язку з падінням інтересу школярів до навчання в сучасній масовій школі, починаючи з початкової ланки. Спеціально організовані дослідження вчених констатують, що пізнавальний природний інтерес дитини, що вперше прийшла до школи, у більшості випадків поступово згасає ще в першому класі, і поступово, у значної кількості школярів з'являється стійке небажання вчитися (Л. Айдарова, Ш. Амонашвілі, П. Баїв, Т. Бондар, Е. Євсєєва, Е. Кикоїн, С. Матюхіна, С. Сітаров, Л. Таран).

Розв'язання завдання відбору ефективних механізмів розвитку мотивації сучасних школярів спонукає педагогів-науковців до ґрунтовного аналізу, осмислення й творчого використання досвіду шкіл, педагогічна діяльність яких забезпечує успішне вирішення проблеми формування мотиваційної сфери учнів.

Особливо цінним у цій площині є вивчення надбань вальдорфської школи, побудова педагогічного процесу якої дозволяє виховувати особистість з активною життєвою позицією та розвиненою мотиваційною сферою.

Аналіз останніх досліджень.

Питання формування та розвитку навчальної мотивації молодших школярів як одне з ключових у педагогіці вивчається в таких основних напрямках:

- теоретичні питання сутності та розвитку мотиваційної сфери особистості (Л. Виготський, В. Вілюнас, І. Дубровіна, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн,);
- мотивація навчальної діяльності, її зміст та засоби формування (Ю. Бабанський, Л. Божович, А. Маркова, В. Рєпкін, Г. Щукіна та інші);
- засоби розвитку навчально-пізнавальної мотивації молодших школярів (Ш. Амонашвілі, В. Давидов, Д. Ельконін, Л. Занков, М. Матюхіна, Н. Талізїна, І. Якіманська).

У площині досліджуваної проблеми особливу значущість мають праці, присвячені різним аспектам вальдорфської освіти, зокрема:

- теоретичні та науково-методичні засади розвитку учнів у вальдорфській школі (В. Загвоздін, О. Іонова, О. Лукашенко, Р. Штайнер);
- розвиток пізнавальної активності молодших школярів засобами вальдорфської педагогіки (С. Лупаренко);
- формування інтелектуальних умінь молодших школярів (на прикладі вальдорфської школи) (В. Партола).

Проведений аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема формування мотивації навчання молодших школярів у вальдорфській школі вивчена недостатньо.

Формулювання мети наукової праці. Метою дослідження є висвітлення особливостей формування мотивації навчання молодших школярів у вальдорфській школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення наукової літератури (О. Іонова, О. Лукашенко, С. Лупаренко, В. Партола) дозволяє зробити висновок про те, що формування навчальної мотивації у вальдорфській школі слід розглядати в контексті загальнопедагогічних ідей і підходів до розвитку особистості, які були розроблено основоположником вальдорфської

школи Рудольфом Штайнером, серед яких слід особливо виділити: ідею цілісної організації людини та ідею природовідповідності навчання та виховання.

Зупинимося на цьому детальніше.

Так, ідея цілісності базується на антропософських уявленнях Р.Штайнера про людину як триєдність тіла, душі та духу [6]. Оскільки ці три компоненти цілісної істоти людини тісно взаємопов'язані, і кожна частина впливає на інші частини, то процес навчання будується так, щоб, максимально сприяти гармонічному розвитку особистості.

Для розуміння сутності мотивації в концепції Р.Штайнера, необхідно звернутися до образу людини, що впливає з вище визначеної тілесно-душевно-духовної побудови. Центральну роль у цій троїчності має душевна складова. Отже, душа людини, або психіка (у сучасній психології поняття «душа» було замінено на поняття «психіка»), охоплює як фізичну, так і духовну сферу людини. Це означає, що, торкаючись душі учня, учитель впливає як на тіло, так і на дух. Роль душевного, тобто відчуття і переживання у навчанні, має на багато більшу значущість, ніж у традиційній школі. Душевний аспект навчання виявляється у трьох основних характеристиках: *мисленні, відчутті та волі*. Кореляція між душевними виявами та органічними процесами в людському організмі здійснюється таким чином: мислення (уявлення) спирається на нервово-почуттєву систему; відчуття й емоції – на ритмічну систему; воля – на процеси обміну речовин і органів руху [2; 4; 6; 8].

Отже, образ людини, як цілісної людської душі, що виявляється у єдності розумової діяльності (мислення), емоційно - почуттєвого життя (відчування) та вольової активності дає змогу підійти до істинного розуміння природи мотивації.

У сфері мислення людина осягає й внутрішньо усвідомлює зовнішній світ, створює собі поняття, надає своїм діям і вчинкам смисл. Мотиваційний компонент є внутрішньою умовою розвитку мислення. Ефективність мислення, на думку П. Гальперіна, залежить від формування внутрішніх мотивів.

Регіон почуттів та емоцій постійно коливається між відкриттям себе для зовнішнього світу та «поринанням» у себе [5]. Усі людські мотиви забарвлені почуттями. Сфера почуттів та емоцій може сприяти як виникненню та розвитку мотивації, так і її занепаду і повному зникненню.

У вольовій сфері внутрішній світ людини виявляється зовнішнім чином. Саме вольова сфера є джерелом мотивів. Мотивація особистості безпосередньо пов'язана з елементом волі, яка охоплює всю людську істоту в цілому - її тіло, душу і дух, і тому має дуже важливе значення для істинного розуміння природи людини (табл. 1).

Таблиця 1

Проявлення вольових елементів у тілесно-душевно-духовному людини[2, с. 50].

Тіло	Душа	Дух
Інстинкт	Мотив	Бажання
Потяг		Намір
Жадання		Рішення

На тілесному рівні вольовий аспект проявляється як інстинкти, потяги та жадання, що мають і представники тваринного світу. Звільнити волю від підпорядкування інстинктам та потягам може людська здатність до мислення. За Штайнером: «Тільки людина здатна ушляхетнити жадання, прийнявши його у свій душевний світ, і завдяки цьому виникає сильний імпульс до внутрішнього створення мотиву. Тільки у людини жадання може перетворитися на вольовий мотив»[8, с 62]. Усі людські мотиви супроводжує бажання вдосконалення, притаманне людям високої культури, яке поступово конкретизуючись може прийняти форму наміру, і згодом цей намір може стати рішенням діяти. Саме у виконанні прийнятого рішення проявляється сила волі людини, її вольова активність у реалізації мотиву.

За допомогою волі людина впливає на зовнішній світ, і цим залишає у ньому відбиток своєї внутрішньої сутності. Іноді людина може мислити, віддаватися почуттям, або навіть діяти спонтанно, без свідомої участі волі, але гармонійний розвиток особистості вимагає її свідомого включення у всі ці процеси.

Ідея природовідповідності у вальдорфській педагогіці вимагає орієнтації навчально-виховного процесу на фактори природного розвитку дітей, урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів.

Найважливішим, принциповим аспектом педагогіки Р. Штайнера є вікова періодизація, розроблена на основі положення про розвиток людини в ритмі 7 років і виділенні етапів, які суттєво відрізняються характером становлення і

специфікою розвитку трьох душевних складників людини (мислення, емоційно-почуттєвого життя, вольової активності). Розглянемо її стосовно до формування мотиваційної сфери особистості:

- період від народження до зміни зубів (до 7 років) – паралельно з формуванням фізичних органів дитини відбувається розвиток переважно її вольової сфери. Основа для майбутньої навчальної мотивації закладається саме у цей період через таку життєво важливу потребу дитини, як здатність до наслідування;

- період від зміни зубів до статевої зрілості (7–14 років) – час, коли головним чином розвиваються почуття людини. І хоча, у перші два роки навчання схильність дитини до наслідування із залученням вольової активності продовжує широко використовуватись, з поступовим становленням самостійного емоційного життя дитини розвиток позитивної мотивації до навчання починає залежати виключно від емоцій та почуттів у поєднанні з природною потребою опори на авторитет дорослого;

- період від пубертату до ранньої дорослості (14–21 рік) характеризується розвитком переважно мислення як особистісного й ідеально мотивованого процесу. Особистісний рівень організації людини є носієм ціннісних уявлень та думок, керованих самосвідомістю. Отже, внутрішня позитивна мотивація до навчання, що у дорослому віці тісно пов'язана із самостійністю та самовизначенням повинна спиратися на потужну підставу тілесно-душевно-духовного загального розвитку людини, тобто добре розвинені вольову, емоційну та інтелектуальну сфери особистості.

У контексті даного дослідження важливо розглянути період від 7 до 14 років, який має особливе значення для формування навчальної мотивації, оскільки «головною рисою психічного розвитку молодших школярів є посилення їхньої пізнавальної діяльності під впливом шкільного навчання» [3].

Важливо підкреслити взаємопроникнення властивостей попереднього і подальшого етапів розвитку, яке використовується у підходах до методів навчання взагалі і в формуванні навчальної мотивації зокрема. Кожен новий етап несе в собі залишки попереднього періоду і зачатки подальшого, які визрівають у ньому. Це відбувається на характеристиці етапів і на підходах до роботи з дітьми різних вікових періодів. Наприклад, молодший школяр ще несе в собі ряд властивостей дитини-дошкільника (здатність до наслідування та

потребу в активній діяльності), які можуть і мають бути використані у процесі навчання.

Дитина, котра вступила в пору шкільної зрілості, повільно переходить від пасивного сприйняття до побудови розумових образів, набуває здатності до фантазії, творчої емоційно-образної діяльності та переживання. І якщо у першому семиріччі, основи мотивації до навчання закладалися на основі вольової активності дитини, через дії та рухи, то у другому, із розвитком самостійного емоційного життя – через почуття, фантазію та здатність до образного мислення.

Прагнення дітей до активних рухів, вольових емоцій, замість пасивного спостереження та виучування, усебічно залучається у навчальному процесі вальдорфської школи, що позитивно впливає не тільки на стан опорно-рухової системи, а й на розвиток активності дітей, формування їхньої позитивної мотивації до навчання та її перехід з потенційної в реальний стан. Для досягнення цієї ж мети широко використовується гра, яка «включає цілий комплекс рухів душі: радість, іноді засмучення, відчуття симпатії й антипатії, а частіш за все – допитливість, бажання узнати, навчитися ...» [6, с. 111]. Чим більше можливостей дає характер навчальної діяльності для активності учнів, тим більший інтерес вони до неї виявляють.

Допомогти у цей період розкритися емоційному життю дитини, з її уявленнями про те, що таке «симпатичне – антипатичне», «красиве – жахливе», «вийшло – не вийшло», можна насамперед, за допомогою всіх видів *естетично-практичної діяльності учнів* – руху, музики, мовлення, співу, малювання, ліплення, праці. Формування тільки інтелектуальних суджень про красиве та потворне та оцінювання дій інших людей разом з нестачею самостійного досвіду художньої діяльності – призводить до надмірної вимогливості та критиканства. Сприятливий вплив мистецтва на життя почуттів відбувається подвійним чином: через сприйняття художнього та через самостійну художню діяльність. Саме тому у вальдорфській школі творчість, індивідуальні здібності, цілісне пізнання, самостійність та позитивна навчальна мотивація учнів мають таку ж цінність, як і глибокі та міцні знання.

Навчання через глибокий інтерес до предметів та природне звертання до емоційно-почуттєвої сфери людини забезпечує не тільки формування внутрішніх пізнавальних мотивів, а й поступове пробудження та розвиток

мислення виходячи не з інтелектуального в учні, а з усієї цілісної людської істоти [7, с. 81].

У цілому ж, залучення художньо-образного елемента, завдяки чому *«художнє передре інтелектуальному»*, важко переоцінити з точки зору формування позитивної навчальної мотивації школярів, оскільки воно адекватно відповідає особливостям учня початкової школи, його потребі в *образному сприйнятті дійсності*. Нажаль практика сучасної традиційної школи засвідчує переважно інтелектуальне навантаження молодших школярів, а воно не здатне викликати в дітях справжній пізнавальний інтерес, почуття задоволення від навчального процесу, отже, і позитивну мотивацію.

Ключовим новоутворенням молодшого шкільного віку є здатність дитини йти за авторитетом. Авторитет дорослого не має нічого спільного з примушенням та насиллям а, перш за все, дає відчуття надійності, невичерпне джерело сил та стає *«призмою, через яку дитина дивиться на явища оточуючого світу»* [6, с. 19]. Важливо, щоб таким авторитетом для учнів став учитель. Той, хто у дитинстві відчув, який спокій несе довіра до дорослих, що керують його розвитком, набагато легше придбає впевненість у собі, що потім допоможе природно, без напруження самореалізуватися. Такий авторитет є необхідним перехідним етапом на шляху до свободи.

Розвиток людини протягом семирічного циклу не йде плавно, а має певні *«критичні точки»*, в яких душевний світ дитини зазнає значних перетворень. Вальдорфська педагогіка надає важливого значення віковим перетворенням у 9-10 років, які, на жаль, майже не висвітлюються в сучасній психолого-педагогічній літературі. Здатність до наслідування, що була характерною для дитини дошкільного віку і учня 1-2-го класу, починає зникати. У свідомості дитини відбувається тонкий психологічний процес, що виявляється в інтенсивному переживанні: *«Я»* і *«світ»*. Посилення почуття власної індивідуальності є досить складним, кризисним періодом, певним *«Рубіконом»* у житті дитини (Р.Штайнер): як Цезар перейшов Рубікон і зробив відступ неможливим, так і діти в цьому віці безповоротно покидають дитинство [4, с. 43]. Якщо до цього часу дитина була ніби всередині подій, то тепер вона переживає себе як окрему особистість, відчуває втрату єдності зі світом. Дитина, яка безтурботно й довірливо дивилася навколо, раптом стає серйозною, поринає в себе, дивиться на дорослих критично [8]. У цей період виникає

дистанція між учнем і вчителем, авторитет якого перестає бути само собою зрозумілим. Це відкриття відокремленості від оточення часто супроводжується відчуттям самотності, викликає недовіру й деяке відчуження дітей від світу [4]. Основне завдання вчителя в цей період збудувати з дітьми стосунки тепла і довіри, які встановлюються природно, якщо діяльність вчителя відповідає потребам учнів.

Урахування учителем специфіки віку дитини з метою формування позитивної навчальної мотивації полягають у тому, щоб у перші сім років прищепити дітям уявлення про те, що «світ добрий, моральний»; у другому семиріччі розвитку дитина має переконатися, що світ повний радості й краси, що «світ прекрасний»; у третє семиріччя в людині необхідно пробудити прагнення до пошуку істини, вона має усвідомити, що «світ істинний» [4].

Ідея природовідповідності, окрім розглянутих вище вікових особливостей дитини, спирається також на такі її індивідуальні риси, як: конституція, характер свідомості та темперамент.

У аспекті, що розглядається, особливий інтерес викликає насамперед здійснення навчального процесу з урахуванням специфіки *учнівського темпераменту*, розквіт якого відбувається в період між зміною зубів і статевим дозріванням. З огляду на психічну структуру людини темперамент характеризує особистість з точки зору її активності, як внутрішньої (відчуження), так і зовнішньої (воля) [4].

Диференційований підхід до учнів з різними типами темпераментів передбачає використання вчителем різних прийомів та методів навчання, що мають особливий вплив на мотиваційну сферу кожного учня. Створюючи умови для вільної діяльності, диференційований підхід дозволяє індивідуалізувати навчання, розвивати активність та формувати позитивну навчальну мотивацію кожної дитини у властивий саме для неї спосіб.

У вальдорфській школі врахування специфіки молодшого школяра, його потреб, інтересів у навчанні не лише декламуються, але й реалізується практично на всіх рівнях вальдорфської освіти, що сприяє формуванню внутрішньої позитивної мотивації до навчання, стимулюванню пізнавальної активності учня, розвитку його самостійності та ініціативності.

Висновки.

Особливості формування навчальної мотивації молодших школярів у вальдорфській педагогічній системі слід розглядати у контексті таких загально педагогічних ідей, як:

- ідея свободи засвідчує, що формування позитивної навчальної мотивації передбачає пробудження і розвиток потенціалу дитини у контексті положення про власну активність учня, при цьому навчально-виховний процес завжди повинен базуватися на реальному пізнанні дитини спираючись на її вікові та індивідуальні потреби;

- ідея цілісності базується на розумінні людини як триєдності тіла, душі, духу та орієнтації на цілісну психічну структуру особистості в єдності та взаємовпливі її розумової діяльності, емоційно-почуттєвої сфери й вольової активності. Мотивація особистості безпосередньо пов'язана з елементом волі, за допомогою якої людина свідомо може впливати на зовнішній світ, і цим залишати у ньому відбиток своєї внутрішньої сутності. Поступовий розвиток вольової сфери, як джерела мотивації, відбувається у тісному зв'язку з емоційно-почуттєвою сферою та розумовими здібностями дитини. Головну роль у формуванні мотивації дітей молодшого шкільного віку відіграють емоції та почуття;

- ідея природовідповідності навчально-виховного процесу, передбачає що всі три психічні функції, мислення, емоційно-почуттєве та вольове життя, спираючись на відповідні фізіологічні системи необхідно підтримувати й розвивати у конкретні вікові періоди починаючи вже з раннього дитинства. Формування навчальної мотивації молодших школярів, вимагає орієнтації на фактори природного розвитку дітей та урахування вікових (необхідність опори на авторитет учителя, образне мислення та потреба в активній діяльності) та індивідуальних (темперамент, конституція, характер) особливостей учнів.

Усе це уможлиблює ефективність формування позитивної мотивації до навчання природним для дитини способом.

Проведена робота не претендує на вичерпне вивчення проблеми навчальної мотивації молодших школярів у вальдорфській школі. Перспективним напрямом подальшого дослідження вважаємо аналіз ролі вальдорфського вчителя у формуванні навчальної мотивації учнів на рівні змісту, організації, форм та методів навчальної діяльності.

Література

1. Васильева Т. П. Психолого-педагогические условия развития креативности учащихся начальных классов в вальдорфской школе : дис. ... канд. педагог. Наук : 19.00.07 / Татьяна Петровна Васильева. – Санкт-Петербург, 2001. – 156 с.
2. Ионова Е. Н. Вальдорфская педагогика: теоретико-методологические аспекты. – Х. : «Бизнес Информ», 1997. – 300 с.
3. Лупаренко С. Є. Розвиток пізнавальної активності молодших школярів засобами вальдорфської педагогіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педаг. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / С. Є. Лупаренко. – Харків, 2008. – 20 с.
4. Лукашенко О. М. Проблема збереження здоров'я молодших учнів у вальдорфській педагогіці : автореф. дис. ... канд. педаг. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. М. Лукашенко. – Харків, 2009. – 20 с.
5. Партола В. В. Формування інтелектуальних умінь молодших школярів (на прикладі вальдорфської школи)
6. Штайнер Р. Воспитание ребенка с точки зрения духовной науки / пер. с нем. – М. : Парсифаль, 1993. – 40 с.
7. Штайнер Р. Духовное обновление педагогики / Р. Штайнер : [пер. с нем. Д.Виноградова]. – М. : Парсифаль, 1995. – 256 с.
8. Штайнер Р. Общее учение о человеке как основа педагогики / Р. Штайнер : [пер. с нем. Д.Виноградова]. – М. : Парсифаль, 1996. – 176 с.
9. Штайнер Р. Философия свободы. Основные черты одного современного мировоззрения / Р.Штайнер : [пер. с нем. Б. П. Григорова]. – Ереван : Ной, 1993. – 224 с.